

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S. D. P. B.
Coll. No. 548

Title Kāśikā Vāhi

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 548. Subject : G^amma

Title : Kāśikā vṛitti

Author : Vāmana Scribe : _____

Date of the work : _____ Date of the Ms. : V.S. 2988

Place of the work : _____ Place of the Ms. : _____

Size : 9.3" by 4.2" Extent : 5 to 23 foll

Language : Sanskrit Script : Devanāgarī

Remarks : _____

॥ विधायते। वृद्धिगुणोऽस्वसंज्ञयति। ष्यमाणोऽकएवस्थाने वेदितव्यो। वस्यति सार्व
 धातुकयोः अंगस्य गुण इति। सट्कएवस्थाने वेदितव्यः नान्यस्य। तरति। नयति। नवति
 चोपि। अकार्षति। अदा। षति। इक इति किं। आत्संधत्तर अंत नानां मात्तत् पानं लायति।
 ॥ पुनर्गुण वृद्धिगुणं स्वसंज्ञया विधाने नियमार्थं। इह मान्नत्। घोः पंथा। संदमं इति
 ॥ नधातुलोप आर्द्धधातुके ॥ ॥ धात्वे कृद्देशो धातुः तस्य लोपो यस्मिन् आर्द्धधातुके
 आर्द्धधातुकं धातुलोपः। तत्र ये गुणा वृद्धिमाप्नुतस्ते न नवन्। लो लुक् यो पुक् मः। मज्जः म
 जिः। लो लृपादिभ्यो यङ्गतेभ्यः पधाद्यविहिते यङोऽविचति पङ्गुकि कृतं तमेवावमाशि
 र्गुणा वृद्धिमाप्नुतस्तयोः प्रतिषेधः धातुग्रहणं किं। नृजन्वविता। रेडुसि यर्णन्ययेत्।
 धप्रत्ययलोपे मान्नत्। रिषे हिं सार्थस्य विप्रत्ययलोपे उदाहरणं। रेडिति।
 विधा वडोरवाति। आर्द्धधातुकं मान्नत्। इक इत्येव। अनाजि रा

ति ॥ ॥ निमित्तमप्रम्येषा कृति निमेषा ये गुणा वृद्धिमाप्नुतस्ते न नवन्। वित् वित्तवत्
 नक्तवान्। निन्नः निन्नवान्। मष्टः मष्टवान्। कृति खल्वपि विवृतः। विचति। मष्टः मज्जति
 कारोप्यत्र चर्त्तवतो निर्दिश्यते। शान्तिश्च स्वकम्पुः जिः। ह्युः न ह्युः इक इत्येव। कामयते
 तैर्गवायनः। मज्जेरज्ञादौ संक्रमे विनाया वृद्धिरिष्यते। संक्रमो नाम गुण वृद्धिः प्रतिषेधविषयः
 परिमज्जति। परिमार्जति। परिमज्जन्। परिमार्जन्। नष्टपथगुणस्यात्र प्रतिषेधः। अविनव
 मस्तनवं अकारब इत्यादौ लकारस्य मत्पि। डित्वे यासुरादिह्रस्वनं तापकं डिति यत्कार्यं तच्च
 कारेडिति न नवतीति ॥ ॥ शीधिवे वीदो ॥ ॥ शीधीवे योरित्स्य ये गुणा वृद्धिमाप्नुतस्ते न
 नवन्। आदीध्वनं। आदीध्वकः। आवेयनं। आवेयकः। इट् खल्वपि। स्वकणितो। श्वोरणि
 वृद्धिरीदो न संनवतीति। लष्टपथगुणस्यात्र प्रतिषेधः ॥ ॥ हलो नंतरा ॥ ॥ संपोगः
 नत्तामीयैरज्ज् निरव्यवहिता। स्तिष्ठो वारिता हलः। संपोगसंज्ञाने वंति। समुदायसंज्ञा ॥ ॥

वेदं ब्रह्मवनां तेन ह्योर्वहनां संयोगसंज्ञा सिद्धा नवति। अग्निरिति गनौ। अथ रति
 ॥ इन्द्रश्चन्द्रो रतिनदरा। उज्जोराष्ट्रो न्नाष्टमिति षट्शः तिलांस्मावपताति॥ नतसत
 ॥ नतसतरथावा। हलरति किं। तित उच्यते। संयोगांतस्य नोप रति नोपः स्यात्।
 अतंतरा रति किं पचाति पनसं। स्कोः संयोगादिति लोपः स्यात्। संयोगप्रदेशाः संयोगा
 तस्य नोप इत्येवमादयः। मुखनासिकाववनामुनासिकः। मुखसहिता नासिकातया उच्यते
 ह्योवर्णः। सोनुनासिकसंज्ञो नवति। आङोनुनासिकश्चंदमि। अन्न आ अपः। गनीर आ उ
 ङि य पुत्रे। वयन आ ङः। मुखग्रहणं किं। अनुस्वारस्येव हि स्यात्। नासिकाग्रहणं किं। कच
 नेमुपानां मानत्। अनुनासिकप्रदेशः। आङोनुनासिकश्चंदमि। त्वेवमादयः॥ ॥
 धास्यप्रयत्नं सवर्णं॥ नुत्यशब्दः सदृशपर्यायः। आस्येन वमास्यं। तास्वादिस्थानं। प्रय
 त्नां प्रयत्नः। स्पृष्टतादि वर्णगुणः। उच्यते। आस्ये प्रयोक्तो यस्ववर्णस्य येन सवर्णेन सह स

मानजातीयप्रतिसवर्णसंज्ञो नवति। चत्वार आत्यंताः। प्रयत्नाः संज्ञा मा अर्थेते स्पृष्टता इ
 त्स्पृष्टता। संवृतता। विवृतता चेति। अथ अहनि त्रयो अकारः। उदात्तानुदात्तस्वरिताः। प्रत्ये
 के सांनुनासिका निरनुनासिकाश्च द्वस्वदीर्घकृतनेदादृष्टादृशधा निधेते। तथा ह्रस्ववर्णः।
 तथा उवर्णः। तथा ऋवर्णः। लवर्णस्य दीर्घानसंति। तं ह्यदृष्टादृष्टमावहो। संध्यसराणां संज्ञो न
 वति। तात्पर्यपि ह्यदृष्टादृष्टानि। अंतस्थादिप्रनेदारेफवर्जिता यवलां सांनुनासिका निरनुना
 सिकाश्चारेफोष्पणा सवर्णा नसंति। वर्णो वर्णेन सवर्णः। दंडायं। सुयाग्रं। आस्यग्रहणं किं
 कवटतपानांति न्नास्थानानां उच्यते प्रयत्नानां मानत्। किंच। तर्मातुं मि त्यत्र। ऊरो ऊरिसवर्ण
 इति प्रकारस्य तकारोपः स्यात्। प्रयत्नग्रहणं किं। इवुयशानां उच्यते स्थानानांति न प्रयत्ना
 न्नास्थानानां मानत्। किंच स्यात्। अरुशरावोतता येन ऊरो ऊरिसवर्ण इति शकारस्य चकारोपरो
 र्णोपः स्यात्॥ सकारलेकारयोः सवर्णसंज्ञा वक्तव्या। हो हलकारः। उच्यते। ऋवर्णस्य लृ

स्य वांतरतम। सवर्णो दीर्घो नास्ति। अकार एव दीर्घो भवति। सवर्णप्रदेशः अकः सवर्णदीर्घ
 वेमादयः॥ ॥ नाज ऊनौ॥ ॥ अब्रवृत्तं अ ऊनौ। अयास्यप्रयत्नावप्यऊनौ परस्य
 रसवर्णोऽनौ न भवतः। अवर्णद्विकारौ दंडहस्तः। ईव ए शकारो दधि शातं। सवर्णदीर्घत्वं न न
 वति। वैपाशा मस्यः। आनद्रुवं मेति। यस्येति वेति शोपो न भवति॥ ॥ ईहो द्विवचनं प्रथमं।
 ॥ ॥ इति। उत। एत। इत्येवमंतं द्विवचनं शब्दरूपं प्रथमं संज्ञं भवति। अग्ना इति। वायू इति
 स्वदे इति। चाले इति। पवेते इति। पंचये इति। यजेते इति। ईहो द्विवचनं प्रथमं।
 वत्र। द्विवचनमिति किं॥ ऊनार्थं त्र। किरणार्थं त्र। तपरकरणमसं देहार्थं। प्रथमप्रदेशः।
 प्रथमप्रदेशः। अवर्णोऽनौ न भवतः। ईहादीनां प्रथमत्वे मणी वादीनां प्रतिषेधोऽर्थः। मणी वादीनां
 ध्वनिप्रियो वसतरो मम क्रियमाणौ चतौ हेम्यो मके। सत्रेदमब्रवीत्। हंपतीव। जंपतीव॥
 तंसाव॥ ॥ अहमो मात्॥ ॥ अहसः संबंधीयो मकारस्तत्र स्मात्परे ये ईहो द्विवचनं प्रथमं

संज्ञा भवति॥ अमी अत्र। अमी आसते। अमू अत्र। अमू आसते। अहस एकारस्य नास्ति हाव
 एणः। अहस इति किं॥ शस्यत्र। हादिम्यत्र। माहिति किं। अमुके त्र॥ ॥ शो॥ ॥ शो इत्येतन्न
 यत्पसंज्ञं भवति। किमिदं शो इति। सुपामादेशः। दं दानि। नयुष्मे वाजबन्धवः। अस्मे इति
 ह। स्यती। युष्मे इति॥ अस्मे इति। त्वेरायो मेरायः। त्वे इति। मे इति। वां हसमेतदेवैकमुदाहर
 णं। अस्मे इति। अहस्यती इति। तत्र तथा पाठः। इतरत्तु लौकिकमनुकरणं। युष्मे इति। अफ
 इति। त्वे इति। मे इति॥ ॥ निपात एकाजनाज॥ ॥ एकश्चासावद्य। एकश्च निपातो यएका
 नाजुवर्जितः सप्रत्ययसंज्ञो भवति। अअपेहि। इंदं दंपश्य। उउदकं। आएवं नुमयसे। आ
 एवं किनतत्। निपात इति किं। वकारात्। एकाजिति किं॥ ममनयेवावमीरय। अनादिति किं
 न। उदकांतात्। ओदकांतात्। प्रियं पांथमनुव्रजेत्। ईषदर्थं क्रियायोगे मर्यादा निविधौ च य
 र्या मात इति विद्याया कपस्मरणयो रडित्॥ ॥ ओत्॥ ॥ निपात इति वर्तते॥ तस्योकारेण

इतविधिः। अपोदंतोयोनिपातः सः प्रगृह्य संज्ञो नवति। आहो इति। उताहो इति॥ ॥ संबुद्धौ
 कल्पस्येताव नार्थः॥ ओदिति वर्तते। संबुद्धिनिमित्तो य उकारः स शाकल्यस्याचार्यस्य मतेन प्रगृ
 ह्य संज्ञो नवति। इति शब्दे अनार्थः अवैदिके परतः। वायो इति वायविति। नानो इति। नानविति।
 संबुद्धाविति किं। गवित्ययमाह। अत्रानुकार्या नुकारणयोर्नेह स्याद्विवक्षितत्वादसत्यवत्त्वे प्रा
 तियद्विकत्वात् नानावित्तक्तिर्न नवति। शाकल्यस्य ग्रहणं विना धार्यं। इताविति किं। पंठो अत्र।
 अनार्थ इति किं। एतागा वो ब्रह्म बंधवित्यत्र वीत्। ॥ उजः॥ ॥ शाकल्यस्येताविति वर्तते॥
 उजः प्रगृह्य संज्ञा नवति। इतौ। शाकल्यस्याचार्यस्य मतेन शाकल्यस्येते विना धार्यं। उ इति। विनि।
 उ उज इति वर्तते॥ उ इत्ययमादेशो नवति। उजः दार्घ्यो नुनासिकः। प्रगृह्य संज्ञा। शाकल्यस्य
 ग्रहणं विकल्पार्थमिहाप्यनुवर्तते। तेन त्रीणि रूपाणि नवति। उ इति। उ इति। विनि॥ ॥
 इतौ वसत्रमर्थः॥ ॥ शाकल्यस्येताविति निवृत्तं॥ इतं मूर्तं चराक्षरं सप्तमार्थं वर्तमानं

प्रगृह्य संज्ञा नवति। अथ स्यामामकी तत्। मामक्पां त्वामिति। प्राप्ते मामक्पां मामकी इति॥ त
 वां त इति। सोमो गौरी अधिष्ठितः। इताविति किं। प्रियः सूर्ये प्रियो अना नवति। अग्निशब्द
 परस्याः सप्तम्याऽदेशः। सप्तमी ग्रहणं किं। धा। ती। मती। सुष्ठुती। धात्या मत्या सुष्ठुत्या इति प्राप्ते
 पूर्वसर्वेण। अर्थग्रहणं किं। वाप्यामश्व इति विश्वः॥ व्याप्यश्च। न घानिः तपरकरणां असं दे
 र्यं। इतौ सप्तम्यां एव। सूर्यग्रहणार्थं नवेत्। पूर्वस्येत्सवर्णो सावाजा नाक् प्रसज्यते। क्व
 नायं नदीर्घस्यंत आपिसरसीवादि। ज्ञापकस्यान्तहात्तत्वे मावा पूर्वपदस्य नृत्॥ ॥ द्वाधा
 सुहाय॥ ॥ द्वा रूपाश्चत्वारो धातवः धा रूपाश्च द्वौ। द्वयं संज्ञा नवति। द्वा पृथै पौ वर्जयित्वा
 द्वा अत्राणि द्वा इति। द्वा एषाणि द्वा ता। दोः प्रणिघति। देजः प्रणिघयति। उधा अत्राणि द्वा इति।
 नृत्। प्राणिधयति। वसो मातरं। अशविनि किम्॥ द्वा पुनवने। रातं बर्हिः। दै प्रशोधने। अव
 र्धं। वसु रवां ध्रुवदेशः। धमा स्थाणा पातहाति सां हतीत्येवमादयः॥ ॥ अघंतं वदे कस्मिन्

॥ हायस्या घंतोपरिष्ठा निकायाणि न सिध्यन्ता त्वयमतिदेश आरभ्यते । समम्पर्येवति । आह
 ॥ अंतस्वरकस्मिन्नपि कार्यं नवति । यथा कर्त्तव्यमित्यत्र प्रत्यया फलान्नत्वं नवति । एवमोप
 ॥ वामित्यत्रापि यथा स्यात् । यथा ह्यस्यां इत्यत्रांगांतरीर्धत्वं नवति । एवमाभ्यामित्यत्रापि यथा
 स्यात् । एकस्मिन्निति किं । सनासनयनेन वः सभासनयनः । आकारमाश्रित्य ह्यसंज्ञानवति ।
 तरसमपौषः । तरप । तमपू । इत्येतौ प्रत्ययौ घसंज्ञौ नवतः । कुमारितरा । कुमारीतमा । आरुणि
 तरा आरुणितमा । धरूपप्रदेशः । वरूपकन्यवेन दक्षवगोत्रमतहतेषु शोनेकाचो ह्येतत्स्ये
 वमाहयः ॥ ॥ वङ्गगणवदुत्तिसंख्या ॥ ॥ वङ्ग । गण । वङ्ग । उति । इत्येते संख्यासंज्ञानव
 ति ॥ वङ्गकृत्वः । वङ्गधा । वङ्गकः । वङ्गशः । गण । गणकृत्वः । गणधा । गणकः । गणशः । वङ्ग । ताव
 कृत्वः । तावहा । तावत्कः । तावच्छः । उति । कति । कृत्वः । कतिधा । कतिकः । कतिशः । वङ्गगणश
 ॥ इत्येते पुन्ये संघे ववर्त्तमानयोरिह ग्रहणं नास्ति । संख्यावाचिनोरेव । न्यासीनां निवृत्त्यर्थ

संख्यासंज्ञाविधीयते । अर्द्धसर्वपदश्च प्ररणा प्रत्ययांतः संख्यासंज्ञो नवतीति वक्तव्यं । समा
 र्थसकनविध्यर्थः । अर्द्धपंचमश्रुत्यः । अर्द्धपंचमकः । संख्याप्रदेशः । संख्यावश्येनेत्येवमाहयः ॥
 स्मांताषट् ॥ ॥ स्त्रिगनिर्देशा संख्येति संबध्यते । षकारांतानकारांता च यासंख्या साषट्
 संज्ञानवति षकारांता तावत । षट् तिष्ठति । षट् पश्य । नकारांतात । पंच । सप्त । नव । दश । अंतर्
 हणं किम् ॥ औपदेशे कार्यं तेनैह नवति । शतानि । सहस्राणि । अष्टानां इत्यनुद नवति ।
 षष्टदेशः । औपदेशे वमाहयः ॥ ॥ उतिव ॥ ॥ उत्पत्ताया संख्या साषट् संज्ञानवति कति
 तिष्ठति । कतिपरप ॥ कृत्वः वरनिष्ठा ॥ ॥ कृत्वः कृत्वः कृत्वः कृत्वः कृत्वः कृत्वः कृत्वः कृत्वः कृत्वः कृत्वः
 नवति । कृतवान् । कृत् । कृत्तवान् । ककारः कित्कार्यः । उकार उगित्कार्यः । निष्ठाप्रदेशः ॥
 नवति । निष्ठाया इत्येवमाहयः ॥ ॥ सर्वादिनिर्वाणामानि ॥ ॥ सर्वशब्दः आहिर्येषां ता
 र्थः । इमानि सर्वादिनिर्वाणामसंज्ञानिनवति । सर्वः सर्वो । सर्वे । सर्वस्मै । सर्वस्मात् । सर्वेषां ।

तस्मिन् सर्वकः विश्वे विश्वे विश्वस्मै विश्वस्मात् विश्वेषां विश्वस्मिन् अनयस्मिन् अनयेषां उत्त
 ॥ उत्तमः कतरः कतमः कतरस्मै कतमस्मै इतरः अयः अन्यतरः इतरस्मै अन्यस्मै अन्यतरस्मै
 त्वं ह्यो यम न्यवावा स्वरनेदाद्वि पठितः एकोत्र उदात्तः केचित्तकारान्ते मेकं पठन्ति त्वदिति
 द्वावपि चानुदात्ताविति स्मरन्ति नेमा नेमस्मै वक्ष्यमाणेन ज्ञासि नवति नेमे नेमा समे सम
 स्मै कथयथासंख्य मनुदेशः समानां समे देशे यजेत ते समस्य सर्वशब्दपर्यायस्य सर्वनाम संज्ञे
 ष्यते नदिनाया सर्वत्र सिम सिमस्मै पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराण्यवस्तुधाम संज्ञायां
 स्वमज्ञातिधनारवायां अंतरं बहियोगोयसंख्यानयोः तद् तद् यद् एतद् इदम एकं द्वि युष्म
 द् अस्मद् नवव किम सर्वादि सर्वनाम प्रदेशाः सर्वनाम्नः स्मै इत्येवमादयः विनायादिक समासे
 दिगु ब्रूवाहौ नवब्रूवाहाविति प्रतिषेधं वक्ष्यति तस्मिन्तिप्रतिषेधे प्राप्ते विनायेन्यमारभ्यते दि
 धः शां समासोदिक समास दिगुपदिष्ट समासे ब्रूवाहौ विनासर्वादि सर्वनाम संज्ञा निनवति उत्तरम् १०

या

उत्तरपृष्ठे

सर्वनाम संज्ञा निनवति विनायादिक समासे ब्रूवाहौ विनासर्वादि सर्वनाम संज्ञा निनवति उत्तरम् १०

राये दक्षिणप्रवर्त्ये दक्षिणप्रवर्त्ये दिक्प्रहणं किं नवब्रूवाहाविति प्रतिषेधं वक्ष्यति तत्र न ज्ञायते ॥
 क विनाया क प्रतिषेधः दिक्प्रहणे पुनः क्रियमाणे ज्ञायते दिगुपदिष्टे समासे विनाया अत्र प्रति
 षेधं ज्ञायते समासग्रहणं किं समास एवो ब्रूवाहि तत्र विनाया यथा स्यात् ब्रूवाहिविज्ञावेन यो ब्रू
 व्रूवाहिविज्ञावेन विनाया मा भूत् दक्षिणदक्षिणस्यैवेहि ब्रूवाहिविति किं इदं विनाया मा भूत् दक्षि
 णोत्तरप्रवर्त्यामिति नवब्रूवाहौ सर्वनाम संज्ञायां तदंतविधेरन्यपगमाद् ब्रूवाहिरपि सर्वादिनां
 सर्वनाम संज्ञा स्यादिति प्रतिषेध आरभ्यते ब्रूवाहौ समासे सर्वादि निवर्तमाने पुनर्ब्रूवाहियदा
 न्नतत्त्वमात्रेपि प्रतिषेधो यथा स्यात् वस्त्रान्तरवसनान्तरादिति चतुर्थ्या समासे चतुर्थ्या समासे
 सर्वादिनां सर्वनाम संज्ञा निनवति मासप्रवर्त्या संवत्सरप्रवर्त्या शहप्रवर्त्या समास इति वर्तमानेषु
 नः समासग्रहणं चतुर्थ्या समासार्थवाकोपि प्रतिषेधो यथा स्यात् मासेन प्रवर्त्या प्रवत्सदृशसमोना
 र्थ इति चतुर्थ्या समासं प्रति पदं वक्ष्यति तस्यैव ग्रहणं नयस्य कस्य चतुर्थ्या समासस्य कर्तृकरणे

१३
 कृतावज्ञमिति ॥ व्यकृतं ॥ मयकृतं ॥ इदं द्वे ॥ इदं द्वे समासे ज्ञसि विनाषा सर्वनाम संज्ञा निवति ॥
 सर्वपरावराणां ॥ कतरकतमानां ॥ विनाषा ज्ञसि ॥ सर्वे एतित्ते प्रतिषेधे ॥ मासे ज्ञसि विनाषा ॥ आरभ्यते ॥
 इदं समासे ज्ञसि विनाषा सर्वनाम संज्ञा निवति ॥ कतरकतमे ॥ कतरकतमा ॥ ज्ञसः कार्यं प्रति विनाषा ॥
 अकज्ञिनवति ॥ कतरकतमका ॥ प्रथमवरमतया ल्यट् कतिनेमा ॥ अ ॥ विनाषा नृसातिवर्त्तते
 इदं इति निवृत्तं ॥ प्रथम ॥ वरमा ॥ नय ॥ अय ॥ अर्द्धकतिपयनेमा ॥ इत्येते ज्ञसि विनाषा सर्वनाम संज्ञा न
 वति ॥ प्रथमे ॥ प्रथमा ॥ वरमे ॥ वरमा ॥ द्वितीये ॥ द्वितीया ॥ अये ॥ अया ॥ अर्द्धे ॥ अर्द्धा ॥ कतिपये ॥ कति
 पया ॥ नेमे ॥ नेमा ॥ तयप् इति वक्तव्यं ॥ अवशिष्टानि प्रातिपदिकानि ॥ तत्र नेम इति सर्वा हि पुप्यते ॥
 तत्र मासे विनाषा ॥ अन्येषाममासे ॥ उन्नयराष्टस्य तयप् प्रत्ययान् स्पगणे पाठा नित्या सर्वनाम संज्ञा ॥ इ
 दं इति नृसा ॥ कार्यं प्रति विनाषा ॥ का कर्त्वे यथायोगं वृत्तिः ॥ सर्वपरावरदहं एतेषां एतेषां तत्र पूर्व एतित्तायां सर्वनाम
 संज्ञायां ॥ सर्वपरः ॥ अवरः ॥ दहिणः ॥ उत्तरः ॥ अपरः ॥ अधरः ॥ इत्येतेषां एतेषां तत्र पूर्व एतित्तायां सर्वनाम

संज्ञायां प्राप्तायां ज्ञसि विनाषा आरभ्यते ॥ सर्वे इति ज्ञसि विनाषा सर्वनाम संज्ञा निवति ॥ व्यवस्थाया
 मसंज्ञायां स्वानिधेयापेक्षो अवधि नियमो व्यवस्था ॥ पूर्वः ॥ पूर्वाः ॥ परः ॥ पराः ॥ अवरः ॥ अवाः ॥ दहिणः ॥ दहिणाः
 उत्तरः ॥ उत्तराः ॥ अपरः ॥ अपराः ॥ अधरः ॥ अधराः ॥ व्यवस्थायामिति किं ॥ दहिणा इमे गाथना ॥ प्रवीणा इत्यर्थः ॥
 असंज्ञायामिति किं ॥ उत्तराः ॥ कुवरः ॥ सत्यामेधा नृसायां ॥ इत्येतेषां संज्ञा ॥ स्वमज्ञातिधना स्थायां ॥ १०
 अत्रापि नित्या सर्वनाम संज्ञा प्राप्ता ज्ञसि विनाषे प्यते ॥ स्वमित्येतच्च ध्रुपं ज्ञसि विनाषा सर्वनाम
 संज्ञा निवति ॥ नवेत् ॥ ज्ञातिधनयोः संज्ञा रूपेण वर्त्तते ॥ स्वे ॥ पुत्राः ॥ स्वाः ॥ पुत्राः ॥ स्वे ॥ गावः ॥ स्वाः ॥ गावः ॥ आत्मा
 या इत्यर्थः ॥ ज्ञातिप्रतिषेधः ॥ किं धूमाय तं इवास्मिष्टाः ॥ मज्जन्तं वसंहिता ॥ उल्मुका न वृक्षाति
 स्वाज्ञातयो नत ॥ धनः ॥ धना स्थायायामिति किं ॥ मज्जन्ताः ॥ स्वादि नियंते ॥ मज्जन्ताः ॥ स्वादि नियंते ॥ मज्जन्ताः
 निधनानित्यर्थः ॥ अंतरं बहियोगोपसंख्यानयोः ॥ अत्रापि प्राप्ता ज्ञसि विनाषा सर्वनाम संज्ञा आर
 भ्यते ॥ अंतरमित्येतच्च ध्रुपं ज्ञसि विनाषा सर्वनाम संज्ञा निवति ॥ बहियोगोपसंख्यानयोः ॥ अत्रापि प्राप्ता ज्ञसि विनाषा सर्वनाम संज्ञा आर

का-अप्याह

۱۲

अंतरेष्टहा। अंतराष्टहा। नगरवास्याश्चांडालादिष्टहाः उच्यन्ते। अंतरेशाठकाः अंतराःशाठकाः
उपसंख्यानं परिधानमुच्यते। नप्रावरणाय। वह्नियोगोपसंख्यानयोरितिकि। अयमनयोर्ग्रा
मयोरंतरेतायमः। प्रतिवसति। अस्मिन्नंतरेशाताः फट्टकानि। मध्यप्रदेशववनोंतरशष्टः गण
स्तत्रस्य वैतमत्फट्टाहणं। अष्टुरीतिवक्तव्यं। अंतरायांष्टुरवसति। विनायाप्रकरणेतीयस्य
वाङ्मयसंख्यानं। द्वितीयाय। द्वितीयस्मै। तृतीयाय। तृतीयस्मै। स्वरादिनिपातपद्वयं।
पुरवत्तमि। स्वरादिनिशाष्टरूपाणि निपाताश्चाभ्यसंज्ञानि न्वन्ति। स्वाः अन्तः। प्रातरः। एते
अंतोऽहन्ताः पठन्ते। पुनरु। आकदात्त। अनुतर। उच्चैस्। न। वैस्। शनैस्। अधक्। आरात्॥
न। आते। युगपत्। ष्यक्। एतेपि सन्तु। प्रत्ययः। अंतोऽहन्ताः। पठन्ते। त्यस्। च्चस्। दिक्। रात्रौ। सांयं।
विर। मनाक्। र्षित। तोषं। तस्मिन्बहिस्। आदिस्। अधस्। निकषा। समया। स्थयं। मृषा। उपा।
नक्तं। नञ्। वृथा। हेतौ। अद्वा। इद्वा। सामि। एतेत्यस्। प्रत्ययः। अंतोऽहन्ताः। पठन्ते। वत्। वत्तं। मव्य

यसंज्ञं वति। बास एव तत्। ह्रस्विवत्। वत्। समं। विना। सना। तिरस। मुधा। एते आकृष्टाः। यन्ते।
चन्तरा। अयमंतोदाभाः। ओक्। योक्। कंशं। विना। नाना। अस्ति। स्वस्ति। सहसा। स्वधा। अन्। अपत्।
वषट्। अस्तं। उपांशु। हमा। विहायषा। होषा। मुधा। मृषा। मिथ्या। दृष्या। त्वं। तो। सुत्। क। सुत्। हन्।
मकारसंध्यत्तरांतो। व्ययीनावश्वा। दुरा। मिथो। मियुत्। प्रवाङ्कं। अ। आ। आर्यहन्। अनाक्तं।
आई। तत्तम्। हिरुक्। तस्मिन्नाहस्तिद्वित एधावपर्यंतः। कृत्व। सुव्। शस्तसो। सुव्। आसायातो॥
ईणा। आसा। अर्याम्। अम्। आम्र। प्रशाने। स्वरादि। निपातो वसंते। प्रायीषरा निपाताश्च नि
व। वा। ह्। अह्। एव्। अव्ययप्रदेशाः। अव्ययादाप्। सुप्। इत्येवमादयः। सदृशं। त्रिषु लिङेषु सर्वसुधनि
क्तिषु। वदनेषु वसर्वेषु यन्वयैतितद्व्ययं। तद्धितश्चाविभक्तिः। तद्धितांशद्वे सर्वविनक्तिरुच्यते
संज्ञो न वति। यस्मान्न सर्वविनक्तिरिति किं। औपगवः। औपगवौ। औपगवाः। कृमेजते। कृयो
मकारांत एजंतश्च। तदंतं शब्दरूपमव्ययं न वति। स्वाङ्कारं नुक्ते। लवणकारं लुक्ते। एजंतः वक्षोरायः।

तावामेषैरथानां। कृत्वेदहायज्ञवसे। ज्योक् सध्वं हशो। कसे इति ववे तु मर्थे से सेरि निचो कृत्वे
वकृते रूपं। एष इति इणः से न प्रत्यये गुणो षत्वे वकृते रूपं। जाव से इति जावोः असे प्रत्यये रूपं। हशो इ
ति हशोः के न प्रत्ययो निपात्यते। हशो विष्ये विति। अंत्यत्वं गुणोपदेशिक प्रतिपत्त्यर्थः। इह मा न्त।
आधये विकषधि। कुं न कारेभ्य इति। कातो सुन कसुन। कातो सुन कसुन इत्येवमंतं राक्ष रूपं प्रव
यसं जं न वति। कृत्वा। हत्वा। तो सुन। पुरा सूर्य स्यो दे तो राधेयः। पुरा वसाना मपा कर्त्तव्यं। जाव न हशो
स्ते ए कान् विदति इणः कृन् श्वतो सुन प्रत्ययः कसुन। सृष्टि हशोः कसुन। पुरा कूरस्प वि स पा विरप
शि न। पुरा जं न्य आट्ट ह। अथ यो नाव श्व मे अथ यो नाव श्व समा सो यो नाव संज्ञो न वति कि
प्रयोजनं तु मुख सरोप वाराः रुक्। उपाग्नि। प्रत्यग्नि शस्त्र नाः पतंति। मुख सरो उपाग्नि मुखः प्रत्य
ग्नि मुखः। मुखं स्वांग मित्यत्र पदांतो दा न्तं प्राप्तं नाव यद्वि कृशा ह्य गो म हत्सु दं मुष्टि मुखं मे न्य
इति प्रतिषिध्यते। तस्मिन् प्रतिषिद्धे पूर्वपद प्रकृति स्वर एव भवेति। उपवारः उपमयः कार उपमयः

का म। विमर्जनं यस्त्वनिकस्य सकारस्य उपचार इति श्रवणार्थाणां संज्ञा इति। तत्रा व्ययी नाव स्या व्ययत्वे।
अतः रुक्मिकं संकुं नपा व उशा कार्ण ध्वन व्ययस्येति पर्युदासः। सिद्धो न वति सर्वा निहं कं उं स्तरा दा वपि
पक्ष्वा पु नर्वचन म नित्यत्वज्ञापनार्थं ते नार्थकार्य नियमः। सिद्धो न वति। इह व पुरा सूर्य स्यो दे तो राधेयः पुरा
कूरस्प वि स प इति। नतो काव्यय निसे निषेधा प्रतिषेधो न भवति। शि सर्वनाम संज्ञानं। शि इत्येतत् स्थानं।
सर्वनाम संज्ञं न वति। शान्ति ज सश सो रा देशः। कुं जानि तिष्ठंति। कुं जानि पश्य। हधा नि। मुध नि। वृश ति
ज श नि। सर्वनाम संज्ञा न प्रदेशः। सर्वनाम संज्ञाने वा संकुदा वित्येवमाह यः। सु उ न पुं संक स्यो मु। तिपंच
वचना नि सर्वनाम संज्ञान संज्ञानि न वंति। न उं सका द न्यत्र। न पुं संकेन विधि नि प्रतिषेधः। तेन ज सश सो
शोः पूर्व एव सर्वनाम संज्ञा न संज्ञा न वति। राज्ञा। राज्ञानो। राज्ञान। राज्ञानं। राज्ञानो। सुदिति किं राज्ञः पश्य।
अन पुं संक स्येति किं। साम नि। वेम नि। न वेति विनाषा। नेति प्रतिषेधो वेति विकल्पः तयोः प्रतिषेध वि
कल्पयोर्विनाषेति संज्ञा न वति। इति करणो र्य निर्देशार्थः। विनाषा प्रदेशो न पुन निषेधे पु प्रतिषेध विनाषा

छेते। तत्र प्रतिषधेन समीकृते। विषयेष्वधिक्यः प्रवर्तते। उक्तयत्र विनायाः प्रयोजयति। विना
 याश्चेऽशुभावाः शिष्टायाः शुभवतुः। शिष्टियतुः। विनायाप्रदेशः। विनायाश्चेत्पि वमादयः। इत्यप्युक्तं
 संप्रसारणं। इत्यप्युक्तं स्तानेन ततो जावातस्य संप्रसारणमित्येषां संज्ञा नमति। यत्तु। इष्टं। वपुः। उक्तं
 यत्तु। गृहीतं। केविडुनयथापि सत्रमिदं वाच्यं वाक्यार्थसंज्ञवर्ण्येति। इत्यप्युक्तं इति वाक्यार्थसंज्ञा
 स्तान्ता ह्यसं बंधनहणं। ससंप्रसारणसंज्ञो नवति। यत्तु। कश्चिदर्थः। ससंप्रसारणसंज्ञो। वक्तिमि
 तत्र विधौ वाक्यार्थ उपनिष्ठते। यत्तु। संप्रसारणं। वसोः संप्रसारणमिति। अनुवादेर्वा। संप्रसारणस्य
 संप्रसारणवेति। संख्यातादेशादित्थं नवति। अद्विहिनमिति। संप्रसारणप्रदेशः। वसोः संप्रसारण
 मित्येवमाह्यः। आद्यंतौ टकिता। आदिष्टि नवति। अंतं कि नवति। षष्ठीनिर्दिष्ट्या। नवितामुंडोती
 प्रयते। द्विप्रदेशः। आर्द्धधातुकं। इत्यादेशेऽप्येवमाह्यः। किमदेशः। नियोहेतु नयेषु गित्येवमा
 ह्यः। मिद्वान्त्यात्परः। अवदति निर्द्वारेणेषु। जातैवेदमेकवचनं। अवांसं निविद्यानामत्यादवः।

परोमि नवति। रुणद्धि। मुंचति। पयांसि मित्रदेशः। रुधादिभ्यश्च। मित्येवमाह्यः। स्ताने योगप्रत्यय
 परत्वस्यायमपवादः। मुस्तेरत्यात्पूर्वं नुम मिच्छं तनुषंगसंयोगादिलोपार्थः। मन्मन्मन्वान्। मन्मन्।
 मन्मन्। मन्मन्। एवमप्रस्वादेशः। एवमप्रस्वादेशो कर्तव्ये इति वक्ष्यते नवति। नान्यः। अतिरि। नौ। अति
 नु। गो। उपगु। हे। अतिहि। अवदति किं। अति। द्वः। अतिमात्रः। इत्यादेशादिति किं। देवदत्तादेवेत्तु।
 षष्ठीस्तानेयोगा। पितृनापेयं। योगनियमार्था। ईहशास्त्रे याषष्ठी। अनियतयोगाभ्युपयते। सास्तु
 नेयोगैव नवति। नान्ययोगा। स्ताने योगस्य निमित्तं नते सति सा प्रतिपत्तया। स्ताने शब्दस्य प्रसंग
 गवात्। यथाहर्षाणां स्ताने शब्दे प्रस्तरितव्यं नृणां प्रसंगे इति गम्यते। एवमिहापि। अस्ते नृः। अस्ते
 स्ताने प्रसंगे नवति। नविता। नविचु नविनयं। वृत्तप्रसंगे वक्ति नवति। वक्ता। वक्तुं। वक्तव्यं। प्रसंगे स
 बंधस्य निमित्तं नते नवति पृष्टं। वहवो हि षष्ठीर्वा। स्वस्वामि संबंधसमीपसमूहविकारावयया
 नंतयायाः तत्र यावतः सद्यः स नवति तेषु सर्वेषु प्राप्तेषु निमित्तं क्रियते। षष्ठीस्ताने योगेति। यः विकारः

काथपादः

१५

उपा

वहुआदि। अतएवनिपातनाच्चसप्तमाअलुक्। स्थानेतरतमः। स्थानेप्राप्यमाणानामंतरमआदे
शोन्नवति। सदृशतमः। कुतश्चशब्दस्य। तर्पे। स्थानार्थमुणप्रमाणतः। स्थानतः। अकः सवर्णेदीर्घः। दुः।
ग्रौ। कं। योरकारयोः कं। एवदीर्घः। आकारोन्नवति। अर्थतः वतं। डी। पुवति। वातं। अयुवति। पुंवज्जावेनां
तरतमः। पुंशब्दोतिदिश्यते। गुणतः। पाकः। रागः। त्यागः। वज्रोः। कुबिण्णतोरिति विकारस्याल्पप्राणस्याधो
प्रस्यतादृशाएवककारोन्नवति। नकारस्यघोषतोल्पप्राणश्चतादृशाएवगकारः। प्रमाणतः। अमुष्मै।
अमृत्त्यां। अदसोसे दीर्घो मरुतिः। इत्यस्य इत्यः। दीर्घस्य दीर्घः। स्थान इति वर्तमानेषु नः। स्थानश्च
एतं किं। यत्रानेकमांतर्पे संनवति। तत्रस्थान एवांतर्पे बलायो यथा स्यात्। वेता। स्तोता। प्रमाणातो
कारेणुणः। प्राप्तः। तत्रस्थानतएवकारो कारोन्नवतः। तमः। ग्रहणं किं। वाकहमति। त्रिष्टुप्। सति।
कयो हो न्यतरस्यामिति हकारस्य पूर्वसवर्णे कृपमाणे सोष्माणे। सोष्माणः। इति द्वितीयाः प्रकृताः
नाद्वतौ नाद्वतं इति द्वितीयाः। तमप्यग्रहणे सोष्माणो नाद्वतश्चतेन वतिवच्यः। उरणपरः।

१५

मिग

उः। अवर्णस्यस्थाने। अणप्रस्यमानएवरपरोवेस्तिव्यः। कर्ता। इत्ता। किरति। गिरति। हौ। मा। डुरु। त्रै
मा। डुरु। उरितिकि। खेयं। गेयं। अणग्रहणं किं। सुधा। डुरु। कडु। वा। सौधातकिं। अलोस्यस्य गिरति
दिष्टस्य यद्वचने। आदेशः। सोतस्यालस्थाने प्रत्येतयाः। इतो एपाः। पंचगोणिः। दृशागोणिः। डि। डि।
व्ययआदेशः। सोऽनेका लोप्यं त्यस्यनवति। आनः। अतोऽहं। होता। पोतारौ। मातापितरौ। तात
निदिक्कुराणस्यगुणः। वृद्धिप्रतिषेधार्थत्वात्सर्वदेशात्तातः नवति। ज्ञावतातनवन। ज्ञा। तातत्वं।
आदिपरस्य। पुरस्यकार्यं शिष्यमाणं। आदेशतः प्रत्येतयां। क्वेपरस्यकार्यं शिष्यते। पुत्रपंचमति
देशः। न्ययः। ईरासः। आसीनोपजने। धूर्तरूपसर्गेनोयर्नू। हापं। अंतरापं। समापं। अनेका वृत्ति
तसर्वस्य। अनेकान्य आदेशः। शिष्यसमसर्वस्य निदिष्टस्यस्थाने नवति। अस्तेर्नू। नूतिता। नविचं
नवितव्यं। शितस्वत्वपि। जसरासो। शिः। अतिनिष्ठं। कुंडानिपश्य। स्थाने वरादेशो न विधौ। स्था
यादेशयोः। दृश्यक्त्वात्तान्याअयंकार्यं आदेशो न प्राप्तोतीत्यपमतिदेश आरभ्यते। स्थानेना

[illegible]

अभिसंज्ञा ३

प्रत्ययविधौ न स्था निवद्भवति । तपदानं द्विर्वचनवरे यलोपस्वरसवर्णानुस्वारद्वयविधिः ।
 सर्वेषां प्रसक्तस्थानिवद्भावः । एतेषु विधिषु कर्तव्येषु प्रतिषिध्यते । यदानं विधिं प्रति अज्ञादेशो
 न स्था निवद्भवति । कौस्तुभोक्तृ तानि संति । असोरधोपः । कृति सार्वधातुक इति परनिमित्तकः ।
 स सर्वविधाया वा देशे यणादेशो व कर्तव्ये स्था निवत् स्यादस्माद्वचनात् न नवति । द्विर्वचनविधिं
 प्रति न स्था निवद्भवति । दध्यत्रमध्यत्र । यणादेशः परनिमित्तकः तस्य स्था निवद्भावो न द्विर्वचन
 तस्य । इस्माद्वचनाद्विर्भवति । वरे । वरे यो ज्ञादेशः । स सर्वविधिं प्रति न स्था निवद्भवति । अप्सुया
 यावरः । प्रवप्रेतपिङ्गान् । यातेर्यङताद्यश्च पङ्क्तिवत् कृते । आतो लोपः परनिमित्तकस्तस्य स्था
 निवत्वात् । आतो लोप इति चेत्पाकारलोपः स्यादस्माद्वचनात् न नवति । यलोपः यलोपविधिं
 प्रति न स्था निवद्भवति । कं इति । कं इत्यतेः क्तिनि कृते । परनिमित्तको लोपे स्था निवत् स्यादस्माद्वचना
 न्नप्रवति । स्वरः स्वरविधिं प्रति स्था निवद्भवति । ईकारे स्वरः सवर्णः । सवर्णविधिं प्रति स्था निवद्भवति ॥

नमः शिवाय ॥ वित्तार्थकः ॥ किं द्वितीयकः ॥ गुरुत्वाच्च विविगुलिकतेस्तोलोयः परनिमित्तकः ॥ जितिश्रम्ययात्पूर्वमिति स्वरेकमेवेन x २

का. आपाद.

१८

नम

शिण्ठि। पिण्ठि। शिषेः पिषेश्चलोपमभ्यमपुरुषैकवचनेरुधादिभ्यश्चमहि। त्विधिल्लुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु
 तेभ्यश्चसोरज्योपः। कृतिसार्वधाडकेपरनिमित्तकः। सोनुस्वारस्य यपिपरसेबर्णेकर्त्तव्येनस्थानिव
 वति। अनुस्वारः। अनुस्वारविधिप्रतिनस्थानिवज्जवति। शिंघंति। पिंशंति। नश्चापदानस्य न्नीत्यनुस्वा
 रेकृतेभ्यसोरज्योपोनस्थानिवज्जवति। दीर्घः दीर्घविधिस्थानिवज्जवति। प्रतिरात्रा। प्रतिरात्रे।
 प्रतिदिवस्येतस्यनस्येत्यधि कृत्यन्तयेकवचनेचञर्थेति। अस्माद्वचनाज्जवति। जशजश्चि
 धिप्रतिस्थानिवज्जवति। सन्धिश्चमेसपितिश्चमेवनधांतेह रीधानाः अदेः क्तिः। वक्तुं लब्धे
 तिघस्त्वादेशः। वसित्तसोर्हलिवेत्फपधानोपः। क्लो क्लोतिसकारलोपः। क्लस्तयोधोर्ध्वतिधत्वं
 उपधातोपस्यस्थानिवत्वात्। क्लानंजम् क्लान्तिधकारस्यजस्त्वनस्यात्। अस्माद्वचनाज्जवति॥
 समानान्धिः समानस्यस्वभावः। सन्धिः। नसेलेदिद्विर्वचनेन सन्तांशकृद्द्विर्वचनमभ्यासकार्यं १८
 घसित्तसोर्हलिवेत्फपधानोपः। क्लो क्लोतिसकारलोपः। क्लस्तयोधोर्ध्वतिधत्वं उपधा
 कवचनेचञलोपोनइत्यकारलोपःपरनिमित्तकः तस्यस्थानिवज्जवाहलियोपधायांचेतिदीर्घत्वं नमः १९
 तोदत्पर ५४६

लोपस्यस्थानिवत्वात्। क्लानंजम् क्लान्तिजस्त्वनस्यात्। अस्माद्वचनाज्जवति। वधांवर॥ वविधिप्र
 तिस्थानिवज्जवति। नक्षत्रः। नक्षत्रम्। अक्षत्रमामहन्तेपितरः। लिट् द्विवचनवक्तुवचनयोरदेर्घस्त्वा
 देशः। गमहनजनखनवसामित्फपधानोपः। द्विवचनमभ्यासकार्योतित्रोपधातोपस्य
 स्थानिवत्वात्। धकारस्यरचरिवेतिचत्वं नस्यात्। अस्माद्वचनाज्जवति। शासिव। सिधसानांचेतिष
 त्वं। नक्षत्रः जम्। अक्षन्निति। अदेर्नुज्ज्वक्तुवचनेधस्त्वादेशः। जैरागतस्यमंत्रेधसकराण्योति
 लुक्। गमहननेत्यादिना उपधातोपः। तस्यस्थानिवत्वात्। रचरिवेतिचत्वं नस्यात्। अस्माद्वचनाज्जव
 ति। अक्षत्रम्। स्वरदीर्घयलोपेषुलोपाज्जादेशोनस्थानिवज्जवतीति। अन्यत्रस्थानिवहेव। तेनव
 क्त्स्वद्वः। कियोः। गियोः। वाद्योरितिस्थानिवत्वात्। स्वरदीर्घयलोपाः नजवन्ति। द्विर्वचनेष्वि॥
 द्विर्वचननिमित्तेअचियोजादेशः। सस्थानिवज्जवति। द्विर्वचनएवकर्त्तव्ये। रूपातिदेशश्चायंनिय
 तकालः। क्लोद्विवचनेषुनरादेशरूपमेवावतिष्ठति। आञ्जोपोपधातोपलितोपयण्यवाया

प्रत्ययलोपेकृते प्रत्ययलक्षणं। प्रत्ययदेवकं कार्यं नवति। अग्निवित्। सोमसुत। अधोगित्यत्र सुप्रिडो
 लुमया। सुप्रिजंतं परमिति परसंज्ञा नवति। अधोगिति इहेतुद्विति पिशप। बुक्तिनि लोपे नृपान् धत्त २
 जश्चत्वं षुक्तेषु रूपं प्रत्ययवतिवर्तमानेषु नः प्रत्ययग्रहणं किं। कृत्प्रत्यये लोपे यथा स्यात् इह मान्नत। ये ३
 आघात। संगमीय। हकिगम्योर्लिङ्गात्मनेपदे लिङ्गः स नौपो न न स्येति सिधुत्सकारलोपः प्रत्यये कृत्
 लोपः। तत्र प्रत्ययलक्षणेन चत्वात्यनुनासिकलोपो न नवति। प्रत्ययलक्षणमिति किं। रायः कुलं।
 रैकुलं। गवेहितं। गोहितं। आयवादेशो न नवति। वर्णाश्रयत्वात्। ननु मता गेस्य। प्रवेणानि प्रसक्तं
 प्रत्ययलक्षणमिति विशेषे प्रतिषेध उच्यते। नुमता शब्देन नु ये ३
 लक्षकार्यं न नवति। गगाः मृष्टः जुहुतः। शब्दजो लुमयोरंगस्य गुणवृद्धि न नवति। नुमते निति किं।
 कार्पते। हार्यते। अंगस्येति किं। पंच। सप्त। पयः। मासः। अवोत्पोदिति। अवदति निद्वारि लोपेष्ट। ज्ञा २०
 तावेकवचनं। अवांसं निविष्टानां योत्पो वतहादिशब्दरूपं विमर्शं नवति। अग्निवित्। इच्छः।

सोमसुत। जुहुतः। आतां। आयां। आमशाष्टः पचेते। पचेये। त्रिप्रदेशाः त्रित आत्मनेपदानां द्वौपि
 तेवमादयः। अलोत्पात्तं वृत्तं यथो। धात्वादौ वर्णसमुदायेत्याह लः प्रवोयो वर्णः सोलेवोपधा
 संज्ञो नवति। पृ। पृ। अकारः। छिद्विद्वकारः। बुधुयुधुकारः। दन्तृधुकारः। अतद्विति वि
 शिष्टः शिष्टवान्। समुदायात् प्रवस्यमान्। उपधाप्रदेशः। अत उपधा इत्येवमादयः। तस्मिन्नि
 दिष्टे प्रवस्यमाने तस्मिन्निति सप्तम्यर्थनिर्देशो लवस्यैव कार्यं नवति। नोत्तरस्य। इकोपणविदध्प्र
 कं। मधिरं। निदिष्टप्रवणमानंतयर्थि। अग्निविद्वत्तेति। अवहितस्य मान्नत। तस्माद्विद्वत्तस्य ये ३
 निदिष्टप्रवणमानंतयर्थि। अग्निविद्वत्तेति। अवहितस्य मान्नत। तस्माद्विद्वत्तस्य २५
 तिङ्गः। ओदनं पवति। इह न नवति। पवत्यो रनमिति। स्वरूपं शास्त्रस्य। शास्त्रसंज्ञो दिदेशास्त्रोस्व
 मेवरूपं शास्त्रस्य आत्मा। बोध्यं। प्रत्याप्यं नवति। नवात्यर्थः। शास्त्रसंज्ञां वर्जयित्वा। शास्त्रे नार्थावगते
 रथे कार्यस्यासंनवात् तद्विनां शास्त्राणां प्रत्ययो मान्नति निश्चयमिदमारभ्यते। अन्तेर्वत्तु।

आग्नेयमहाकपालं बहन्निर्वपेत् । अग्निशङ्खोऽग्निशङ्खस्यैव ग्राहको न वति । अन्नः पावको धर्मकेन
रिति नातः प्रत्ययो न वति । उद्विषितो न तस्यां । ओद्विषिकं । ओद्विषितं । तत्र मरेष्टं । कालस्यैव
दंशहतं मश्चितमिति नातः प्रत्ययो न वति । अशङ्खसंज्ञेति किं । दाधावृत्तात् । तरुमप्यो वः । ध्रुवदे
षु वृत्तहोषु वसंज्ञे नां यद्वा न संज्ञायाः । शिन्नद्विशेषाणां वृत्ताधर्थं शिन्निर्देशः कर्तव्यस्ततो
वक्तव्यं तद्विशेषाणां ग्रहणं न वतीति किं प्रयोजनं । वृत्ताधर्थं विनाषा वृत्तमग्नौ न वति
संन्ययो धौ । पितृययिव वनस्य वस्वाधर्थं पिन्निर्देशः कर्तव्यस्ततो वक्तव्यं । पर्यायव वनस्य
ग्रहणं न वतीति । स्वस्य वस्वरूपस्य तद्विशेषाणां चेति किं प्रयोजनं स्वाधर्थं । स्वेषुषः स्वपोषः
पुष्टः । स्वपोषः । रौपोषः । धनपोषः । अश्वपोषः । गोपोषः । जित्ययिव वनस्यैव ग्राह्यार्थं जिन्निर्देशः
कर्तव्यस्ततो वक्तव्यं । पर्यायव वनस्यैव ग्रहणं न वतीति । तस्वरूपस्य तद्विशेषाणां किं प्रयोजनं ।
राजाधर्थं सन्नाराजामनुष्मत्त्वा । इति सन्नं । इति रसन्नं । तस्यैव न न वति । राजसन्ना । तद्विशेषः

तत्तन्मयो धौ

साणां वन न वति । ध्रुवमित्रमभा । चंद्रगुप्तसन्ना । किं तस्य तद्विशेषाणां वसंज्ञा
धर्थं । किन्निर्देशः कर्तव्यस्ततो वक्तव्यं । तस्यैव ग्रहणं न वति । तद्विशेषाणां चेति किं प्रयोजनं । मत्स्याध
र्थं । यस्मिन्मत्स्याणां हंति इति वक्तव्यं । पालिकः । मालिकः । तद्विशेषाणां । शाकुलिकः । पर्यायाणां न न
वतीति । अजित्वाहंति । अनुमिषाहंतीति । अस्पैकस्य पर्यायव वनस्यैव ग्राह्यार्थं । मा नाहंति नैविकुः ।
अणुद्विसवर्णस्यैव प्रत्ययः पिरैल्लकारेण प्रत्याहारग्रहणं । अणुप्रत्ययमाणाः उद्विषिकः । एणां
ग्राहको न वति । स्वस्य वस्वरूपस्य । प्रत्ययं वक्तव्यं पित्वा । आरुणाः । अस्यैव । यस्यैव । स्वराः । नुना
सिकुकाः । तन्निन्नस्यैव ग्रहणं न वति । स्वस्य वस्वरूपस्य । उद्विषिकः । नुद्विषिकः । तद्विषिकः । वगव
वर्गयोः कवर्गस्यैव ग्रहणं न वति । अप्रत्यय इति किं । विकर्षुः । सन्नाराः सन्नित्तुः । असां प्रतिके
हीर्षो न न वति । तपरस्तकालस्यैव । परोपस्मासोपतपरः । तद्विषिकः । तपरः । वगवस्तकाल
स्यात्मना नुत्तकालस्यैव ग्रहणं न वति । स्वस्य वस्वरूपस्यैव विधाय

मिह। अणितिनानुवर्तते। अणामन्येषां तपराणां मिहमेव ग्रहणकशास्त्रं। अतो निसर्गसित्येव
 मादिषु। प्रवर्धहणकशास्त्रं न प्रवृत्तमेव। अतपरा अणस्तस्यावकाशः। किमुदाहरणं। अतो न
 सौम्य। वृत्तैः प्रवृत्तैः विदुर्नो रनुनासिकस्यात्। अहम्। गोत्राः तत्कालस्येति किं। स्वयन्ति। माता
 निः। आदिरित्येन सहेता। आदिरित्येने संज्ञकेन सहस्यमाणस्तन्मध्यपुनितानां ग्राहको नवति। वृत्तानि ४
 स्वस्वरूपस्य। अणः। अकः। हनुः। अनुः। सुप्। तिङ्। अत्यनेन किं। सुदिति वृत्तायेकवचने नृशब्द
 त्यनेन ग्रहणमात्रतः। येन विधिस्तदं तस्य। येन विशेषणेनावधिर्विधीयते। सः तदं न स्यात्मा तस्य
 समुदायस्य ग्राहको नवति। स्वस्वरूपस्य। ए। रव्। उवर्णां तादृक् प्रत्ययो नवति। वयः। तयः।
 अयः। ओरावर्षकैः। उवर्णां ताण्य नवति। अवश्यलाभ्यः। अवश्यपाव्यः। समासप्रत्ययविधौ प्र
 तिषेधः। समासप्रत्ययविधौ तदंतविधेः प्रतिषेधो वक्तव्यः। द्वितीयाश्रितादिनिः। सत्त्वमस्य
 तत्कष्टश्रितः। इहमात्रतः। कष्टं परमश्रित इति। प्रत्ययविधौ नडादियः यक्। नडस्यापत्यं

नाडापत्यं। इहमात्रतः। स। अनडस्यापत्यं सौत्रनाडिः। किमविशेषणनेत्याह। उगिहृण्यहणवर्जं
 उगितश्चेति श्रुप्रत्ययस्तदं तादृपिनवति। नवती अतिनवती। वर्णग्रहणं अतदं नृशब्द। हा हि जाहि
 यस्मिन् चिपस्तदावत्। ग्रहणे अत्र ग्रहणेषु यास्मिन् चिधिस्तदावत्। वितिवक्तव्यं। अतिशुधाहु
 क्त्वां योरियदुवडाविति। श्रियः। क्वः। वृद्धिर्यस्यावामादिस्तदं इहं। यस्येति समुदायउच्यते। अवां
 मध्येयस्य वृद्धि संज्ञक आदिन तत्तच्छब्द रूपं। वृद्ध संज्ञं नवति। अचामि विज्ञातौ वक्तव्यं नृशब्द।
 योता लायः। औपगवायः। कायटवीयः। आदिरिति किं। सभा संनयने नवः। माता सनयनः। वाना
 मध्येयस्य वृद्ध संज्ञा वक्तव्यः। देवदत्तायाः देवदत्ताः। गोत्रां तादृ समस्तावत्। प्रत्ययो नवतीति वक्त
 व्यं। घृतप्रधानो रौद्रीः। घृतरोद्रीः। तस्य ठात्राः घृतरोद्रीयाः। ओदनप्रधानः पाणिनिः। ओदनपाणि
 निः। तस्य ठात्राः। ओदनपाणिनायाः। वृद्धां नायाः। वृद्धकाशपायाः। जिह्वाकासहरितकासवर्जितैका
 कताः। हरितकाताः। तस्य दीनिवायस्य चामादिग्रहणमुत्तरार्थमनुवर्तते। इह न संबध्यते। तस्य

23.

[illegible]